

Esimene Eesti ilmateenistuse asukoht Tallinnas alumises tuletornis Valgel tänaval (1919–1920)

Eesti ilmateenistuse raskest lapsepõlvest

Ain Kallis

Im ei tunne riigipiire ega riigikorda. 1815. aastal kirjutas Tartu ülikooli füüsikaprofessor George Frederic Parrot oma geofüüsikaõpikus: „Et oleks loota rikkalikku saaki atmosfääri tundmaõppimisel, peaksid kõik riigid tsiviliseeritud maailmas liituma, et rajada meteoroloogiline ühendus, milleks oleksid maa-ilmade arvukais punktides vaatlusjaamad [---] ning peale selle keskbüroo, kuhu koondataks kõik vaatlused. [---] Ainult nii, katkematute, väga paljudes kohtades neli korda päevas läbiviidavate vaatluste abil võib see viia soovitud resultaadini“ [3].

18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul tehti ilmavaatlusi süsteemitult, kindla organisatsiooni ja järelevalveta. Esimene kogu maailma vaatlusi koordineeriv ühendus loodi alles 1873. aastal, kui alustas tegevust rahvusvaheline meteoroloogiakongress.

Kohalikke „keskbüroosid“ ehk meteoroloogiaobservatooriume oli loodud juba varem. Näiteks Vene impeeriumis oli üleriigiline füüsika peaobservatoorium, mis rajati Peterburi 1849. aastal. Piirkondlikke keskusi rajades arvestati tavaliselt ülikoolide kui teaduskeskustega. Muide, ühe projekti järgi oleks Tartu kujunenud koguni vaatluste keskuseks Balti kubermangudes [3].

Esimese maailmasõja ajal loodi nii Eesti vabariik kui ka meie ilmateenistus. 1919. aasta algupoolel, kui vabadussõda oli kestnud vaid mõned kuud, tõusid ilmaprobleemid päevakorda: koos maavägede formeerimisega loodi ka merevägi (sõjalaevu oli alul kolm) ja ilmainfot vajajas ka brittide laevastik.

14. mail 1919 kinnitas Eesti vabariigi sõjavägede ülemjuhataja loodava mereobservatooriumi koosseisu, kuhu kuulus tosin töötajat. Neli päeva hiljem, 18. mail, avaldati Eesti merejõudude juhataja päevakäsk nr 612, milles Tallinnas Lasnamäe veerul tegutsev rannavalve, side- ja päästejõudude valitsuse meteoroloogijaam nimetati ümber mereobservatooriumiks. Päevakäsule oli alla kirjutanud merejõudude juhataja asetäitja kaptenleitnant Herman Saltza. Seda päeva peetakse riikliku ilmateenistuse aastapäevaks.

Uue asutuse juhiks määrati Tartu ülikooli professor astronoom Erich Karl Wilhelm Schoenberg, kuid juba 1919. aasta juulis sai tema aseme-

le meteoroloog Kaarel Kirde (kuni 1935. a kandis nime Karl-August Frisch).

Noore vabariigi valitsus mõistis hästi, et iseseisva maa suveräänsust näitab ka omaenda ilmateenistus: „Igas riigis .. on olemas meteoroloogia keskasutused, mis ei olene mitte ülikoolist, teadusteadustest, vaid otsekohe valitsusest, mille valve alla ta käib. Nende asutuste ülesandeks on riigis olevate meteoroloogiliste asutuste korraldus, asutamine ja järelvalvsus, ilmade ettekulutamine, õige kellaaja väljaarvamine, kronomeetrite korrashoidmisega. [---] Olgugi et see ehk palju maksma läheks. Oleks ju meie siis korralik mereriik, kui teaks me ette iga tormi, selle suuruse, kestvuse, jõu ja sihi! [---] Ta peab ka hoolitsema jaamad korraliku jaotuse eest Eestis. Loodetavasti asjaolu – ajutiselt sõjaline asutus olla – takistavalt ei mõju teadusliku tegevuse peale“ (Tallinna Teataja, 24.04.1919).

Sõjaoludes tegutses ilmateenistus kahtlemata kõige tõhusamalt just pealinnas valitsuse, väejuhatuse ja sadama lähedal. Mereobservatooriumi põhitööks kujunes ennustada mereilma, ühtlasi tuli edastada õiget aega maa- ja merejõududele. Aastaga jõuti tegelda ka vaatlusjaamade „asutamise ja järelvalvsusega“: rajati uusi ja hallati teise järgu jaamu Pärnus, Kundas, Vilsandil, Narva-Jõesuus, Kiltis ning Vaindloo tuletornis.

Sünoptikud koostasid ilmaennustusi ja ilmakaarte mitu korda päevas, kuid laiali saadeti neid enamasti ainult kord päevas [1].

Ilmateenistus Tartusse. 1920. aasta jaanuari lõpus, vahetult enne Tartu rahu sõlmimist, arutasid Eesti Asutav Kogu ja valitsus mereobservatooriumi saatust. Sõjaministeerium taotles raha selle laiendamiseks, ent rahasjanduse komisjon leidis, et observatoorium võiks asuda Tartu ülikooli juures. Haridusministeerium teatas, et ülikooli juures juba tegutseb üks observatoorium ning mõistlik oleks Tallinna jätta ainult meteoroloogiajaam.

Arutluste tagapõhja selgitas aja-
lehes Postimees ilmunud artiklites
mereobservatooriumi aeroloog (hili-
sem ajakirjanik ja poliitik) August
Tõllassepp [2]. 1920. aasta märtsis
on ta kirjutanud: „Nüüd, umbes aas-
tase rabelemise järele, ligikaudu nii
pikk on meie meteoroloogia ajalugu,
on nõnda kaugele jõutud, et meil
on nüüd juba ligi 40 meteoroloogia
jaama tegutsemas (viimast nime-
tust tuleb küll jutumärkides tarvita-
da). [...] Muuseas puudub ka meteo-
rooloogiline keskasutus“ (Postimees,
04.03.1920).

Tõllassepa hinnangul pidasid
mõlemad observatooriumid end
„loomusunniliselt“ keskasutuseks.
Kumb neist olnuks sobivam? Ehkki
Tallinna observatoorium oli koosseis-
u poolest suurem, olid Tartu omas
paremad ruumid, asjakohane raama-
tukogu ja pädevus. Nii tegi August
Tõllassepp ettepaneku luua ülikooli
juurde uus riiklik ilmakeskus: Eesti
meteoroloogiline keskasutus.

Kaks kuud hiljem, 19. mail 1920,
lõpetaski mereobservatooriumi tege-
vuse sõjaministri päevakäsk nr 305.
Ministeeriumis otsustati, et merejõu-
dude juurde jääb vaid hüdrograafia-
osakond, üks aeroloog läheb lennuvää-
teenistusse, aga üldiselt antakse ilma-
teenistus ametlikult üle Tartu ülikoo-
li meteoroloogiaobservatooriumile
(Metobs), mille juhataja oli tollal
Georg Konrad Koch.

Jätkuv ilmasõda. Kuigi vabadus-
sõda oli äsja lõppenud, käis „ilma-
sõda“ Tallinna ja Tartu vahel edasi.
Algul saatis Hjalmar Mäe, geofüüsik
ja jurist, hilisem kohalik füürer, len-
nuväe ülemale kirja soovitusena tuua
ilmakeskus pealinna tagasi. See ette-
panek ei läinud läbi, nii nagu ka tallin-
lasest meteoroloogi Vladimir Ivanovi
samalaadne soovitus: kirjas riigivane-
male väitis ta, et sisemaalt Tartust on
raske teha mereprognose. Viimase
väite aluseks oli 1921. aasta 4. oktoob-
ril Soome lahel möllanud tugev ohvri-
tega torm, mille kulgu meteoroloogia-
observatoorium ei olnud suutnud
täpselt ennustada.

Kolm kuud hiljem avaldas August

Foto: Tuderna / Wikimedia Commons

Tallinna alumine tuletorn ehk Tallinna
põhja tuletorn (ka Valge majakas)
rajati Lasnamäe nõlvale 1806. aastal.
Kaheksatahulise püramiidi sai hoone
1839. aastal. Tuletorn on säilinud tänini

Riigi algusaastail kurdeti, et pealinnas
on vähe teadusasutusi ja kõrgkoole,
sestap püüti ka meteoroloogia kesk-
asutust uuesti Tallinna tuua. Karikatuur
1922. aasta 11. jaanuari Postimehest

Tõllassepp artikli, kus kaitses Tartu
sünoptikuid: Metobs ei saa Venemaalt,
kust tuli oktoobrimaru, ilmatea-
teid, pealegi ei pea mereprognose
koostamiseks just rannikul asetse-
ma – prantsuse meremehed saavad ju
ennustused Pariisist! Kaebaja, „keegi
Ivanov“ olevat aga hoopis halva töö
tõttu mereobservatooriumist lahti
lastud .. (Postimees, 03.01.1922).
Meteoroloogiaobservatooriumil oli
ka Tartus üks „.. vaenlane, kes pea
alaliselt tööd takistab“. 1920. aasta
kevel telliti asutusele ilmatele-
grammide vastuvõtmiseks raadio-
jaam. Peagi selgus, et sellel on Tartus
vägev vastane: Toomel, teisel pool
Vallikraavi tänavat asuv haavakliini-
ku röntgeniapparaat, „kes oma tööga
raadio-telegrammide vastuvõtmise
täiesti võimatuks teeb“, kurtis August
Tõllassepp. „Mitmel korral on palve-
ga kliiniku poole pööratud, et ta tea-
taval kellaajal, ainult paarkümmend
minutit vahet peaks, siis, kui kõige
tähtsamate ilmateadete vastuvõtmi-
ne on, kuid seni ei ole kliinik seda tei-
nud“ (Postimees, 11.01.1922).

Kuna Tallinnas segasid ilmatele-
grammide vastuvõtmist sadamas seis-
vate laevade raadiojaamad, siis aruta-
ti tollal võimalust püstitada raadio-
jaam kas Võrru või Petserisse. August
Tõllassepa meelest tulnuks ilma-
teenistusele kindlasti lisaraha leida,
sest „see rahvas, kes ei taha meteo-
rooloogia heaks ohvrid tuua, ei taha
kulusid kanda, see ei saa ka enesele
ilmasid ette kuulutada“ (Postimees,
11.01.1922).

Hoolimata kõigest jäi ilmateenis-
tus paigale kuni aastani 1940, siis
muutus nii riigi- kui ka ilmakord. ■

1. Laidla, Janet 2016. Tallinna Mere-
observatoorium. – Publicationes Geophy-
sicales Universitatis Tartuensis 51: 31–38.
2. Pae, Taavi; Tammiksaar, Erki 2016. August
Tõllassepp – Eesti esimesi meteorolooge. –
Publicationes Geophysicales Universitatis
Tartuensis 51: 49–60.
3. Tankler, Hain; Kuznetsova, Zoja 1992.
Tartu teadlased ja Venemaa meteoroloogia-
keskus – Füüsika Peaobservatoorium. –
Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist VIII: 7–29.

Ain Kallis (1942) on meteoroloog ja kli-
matoloog, Eesti keskkonnaagentuuri pea-
spetsialist.